

Prof. dr. Egidijaus Jarašiūno pranešimo „Konstitucijos reikšmė” tezės:

I. Greit bus trys dešimtys metų, kai Lietuvos, kaip valstybiškai organizuotos bendruomenės, gyvenimas vyksta po 1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos ženklu. Ji tapo mūsų kasdienybės dalimi. Ja operuoja ne vien teisininkai, politikai ar visuomenės veikėjai. Rėmimosi ja diapazonas plačiausias: nuo teismo posėdžių iki užstalės šnekų, nuo politinio vyksmo komentarų iki piliečio pokalbių su valdininkais. Įvairūs jos supratimo lygiai, įvairios jos minėjimo aplinkybės. Jei Konstitucija remiamasi, jei ji taikoma, reiškia, kad Konstitucija gyva.

Gyvoje tikrovėje kokių tik mūsų Konstitucija vertinimų nėra susilaukusi. Vienų išgirta, kitų peikta. Paprastai Konstitucijos sėkmė ar nesėkmė siejama su valstybinio gyvenimo būkle, su rinkimais, su pilietine visuomene, su įstatymų leidėjo sprendimais, su konstitucinių teismų veikla, su žmogaus teisių apsaugos problemomis. Tokie situaciniai jungtiniai vertinimai suprantami, tai tarsi Konstitucijos veikimo, jos raiškos pavidalų vertinimai. Ir sunku pasakyti, koks komponentas laikomas lemiamu.

Konstitucija – ne pati sau tikslas. Ir ją vertinti reiktų pagal tai, kaip jai sekasi atlikti jai skirtas misijas. Ir vertinimus lemia ne tiek pati teisinio teksto kokybė (nors ir tai svarbu), kiek sukurtos konstitucinės sistemos veiksmingumas, jos sugebėjimas užtikrinti stabilią konstitucinę demokratiją, garantuoti teisinės valstybės parametrus, apsaugoti piliečių teises. Taigi ir Lietuvos Respublikos konstitucinės sistemos realią reikšmę parodo tai, kaip ji atlieka jai tenkančias misijas.

II. 1992 m. priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija priklauso XX a. pabaigos konstitucinio reguliavimo generacijai, tai būtų vienas iš Vidurio ir Rytų Europos pokomunistinės epochos konstitucionalizmo įsitvirtinimo atvejų. Atvejis, kuriam būdinga tiek sava specifiška, tiek ir panašumai su tos pačios epochos ir to paties regiono šalių konstituciniais sprendimais¹.

Teisinėje literatūroje pažymima, kad šios generacijos konstitucijomis, nežiūrint kiekvienos šalies konstitucinio reguliavimo ypatumų, siekiama laiduoti visuomenės gyvenimo pokyčius, sudaryti teisinės prielaidas visuomenės santarvei ir demokratijai, politiniam pliuralizmui ir asmens teisių bei laisvių apsaugai. Gal neatsitiktinai šios konstitucijos pasižymi detaliu asmens pagrindinių teisių ir laisvių išdėstymu, politinio pliuralizmo, informacijos laisvės, rinkos ūkio, nuosavybės santykių apsaugos įtvirtinimu, jose skelbiamos teisinės, socialinės, pasaulietinės, valstybės idėjos ir t. t. Konstitucinė kontrolė, asmens teisių teisminė gynyba, atvirumas tarptautinei ir Europos Sąjungos teisei.

Kita vertus, Lietuvos Respublikos Konstitucija – savita, individuali. Tai Lietuvos istorijos, lietuviškos teisinės ir politinės minties, lietuviškų socialinių realiųjų nulemtos jos savybės. Neatsitiktinai Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje pradedama nuo nuostatos apie valstybės sukūrimą prieš daugelį amžių, apie jos teisinių pamatų grindimą Lietuvos statutais ir Lietuvos Respublikos konstitucijomis... Ne vienoje Konstitucijos

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija priklauso konstitucijų, įvardijamų kaip *pototalitarinės konstitucijos* generacija (kartu Bulgarijos 1991 m., Rumunijos 1991 m., Slovakijos 1992 m., Čekijos 1992 m., Estijos 1992 m., Lenkijos 1997 m. ir kt. konstitucijomis).

nuostatoje (dažniausiai tai pastebima valstybės valdžios organizavimo konstituciniame modelyje) greta bendrų konstitucinio reguliavimo bruožų galima atsekti ir kai kuriuos lietuviškus savitumus.

III. Tai antras Lietuvos bandymas tvarkyti gyvenimą konstituciniu pagrindu. Teisinėje literatūroje tai įvardijama kaip konstitucionalizmo atradimas iš naujo. Lietuva konstitucionalizmo doktriną įveikti bandė dar po I pasaulinio karo atkūrusi valstybę. Laikinosios konstitucijos, demokratinė 1922 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija – tokie mūsų pasiekimai. Konstitucionalizmo egzamino nepavyko išlaikyti, Konstitucija grindžiamos ilgalaikės demokratijos nepavyko užtikrinti, vėliau buvo nedemokratiškai priimtose 1928 ir 1938 m. konstitucijos (valstybės tęstinumui įtvirtinti jos irgi svarbios), buvo daugiau teisinė forma, toks išorinis konstitucionalizmas... Ir visai nesvarbu, kad kitos Baltijos šalys, Lenkija, Vengrija, Rumunija ar Bulgarija konstitucinės demokratijos neišsaugojo, neužtikrino realaus konstitucionalizmo. Dabar galime tik spėlioti, kaip būtų susiklosčiusi Lietuvos istorija, jei būtume išsaugoję konstitucinę demokratiją.

Konstitucija ir konstitucionalizmas. Yra konstitucijos, bet nėra konstitucionalizmo. Baltarusija irgi turi konstituciją. Tačiau konstitucionalizmu ten nekvepia. Teisinio akto tekstas ir jo taikymas. Konstitucijos – valdžią saistančios ir asmenį ginančios aukščiausiosios teisės idėja neatsiejama nuo konstitucionalizmo sąvokos. Ji pirmąsyk pavartota tik XVIII–XIX a. sandūroje JAV ir „žymėjo amerikietiškąją rašytinės konstitucijos viršenybės leidžiamų įstatymų atžvilgiu doktriną“. Laikui bėgant ši sąvoka įgavo daugiau prasmų.

IV. Pirmiausia konstitucionalizmas suprantamas kaip doktrina, reikalaujanti, kad politinį autoritetą varžytų valdžios įgyvendinimą ribojantys institutai, kurie suponuoja taisykles, suvaržančias ir valdžioje esančius asmenis, ir valdžią įgyvendinančius organus ar įstaigas. Tai valdžios ribojimo konstitucija, aukščiausios galios šalies teisės aktu, siekiant apsaugoti asmenį ir visą visuomenę nuo jų pačių suformuotos valdžios galimų piktnaudžiavimų, doktrina. Konstitucionalizmas apsunkina sprendimų priėmimą (leiskite veikti – šaukia jo oponentai), taigi ir jų vykdymą, tačiau tai teisinis būdas apsaugoti piliečius nuo valdžios savivalės. Laisvė, teisės – štai kas laimima... Konstitucijos esmė – tai Tautos priimtas ar aprobuotas aktas, nustatantis valdžios įgyvendinimo ribas. Tai valstybės valdžią ribojantis aktas. Kitaip tai jokia konstitucija. Ir čia susiduriame su konstitucijos ir konstitucionalizmo santykių klausimu.

Konstitucionalizmo sąvoka vartojama žymėti ir sąjūdį minėtai doktrinai įgyvendinti. Tai antroji sąvokos reikšmė. Konstitucionalizmo vardu vadinamas sąjūdis už konstituciją, siekiantis konstitucijos idėją paversti tikrove.

Ir dar viena konstitucionalizmo prasmė: konstitucionalizmas suprantamas kaip reali teisinė tvarka, sukurta ir funkcionuojanti pagal konstitucionalizmo doktriną. Tai konstitucijos idėja virtusi valstybės teisinio gyvenimo praktika. Ji neatsiejama nuo teisės viešpatavimo, valdžių padalijimo, žmogaus teisių apsaugos užtikrinimo, teisminės konstitucinės kontrolės.

Konstitucionalizmo padarinys – valstybės paklusimas teisei. Konstitucijai privalo paklusti visi. Ir tauta svarbiausius sprendimus priima laikydamasi savo priimtos

konstitucijos. Jonas Elsteris – socialinės filosofijos mokslininkas iš Norvegijos – paaikšina konstitucijos esmę pasitelkęs Odisėjo mitą. Jeigu prisimenate, plaukdamas pro sirenas jis paprašė draugų jį pririšti prie laivo stiebo, kad galėtų apsisaugoti nuo sirenų kvietimų... Todėl, Elsterio manymu, konstituciją galima palyginti su pančiais, kurie tautą, jos valdžią apsaugo nuo akimirkos nuotaikų ir paklydimų.

V. Kiekviena Konstitucija – steigiamasis aktas. Konstitucijos priėmimas – ne konstitucinio proceso pabaiga, bet jo pradžia. Konstitucijos priėmimas – esminis, bet ne paskutinis konstitucinio proceso etapas. Sakoma: „Steigiamoji valdžia nuleidžia laivą į jūrą. Tai esminė operacija. Bet tuo ji nesibaigia.“ Konstitucija – teisingos tvarkos modelis. Tai, kas surašyta jos nuostatose, turi virsti gyva praktika. Kitaip iš Konstitucijos liks tik geri ketinimai.

Konstitucinio proceso Lietuvoje, kaip Vidurio ir Rytų Europos šalyse, negalima atsieti nuo perėjimo į demokratiją. Kokia bus priimta Konstitucija, lemia keli veiksniai:

- 1) konkrečios šalies konstitucinės tradicijos ir (arba, jei šalis tokios tradicijos neturi) kitų šalių pavyzdžiai, taip pat to laikotarpio konstitucinės minties pasiekimai;
- 2) buvusio režimo institutai;
- 3) Konstitucijos priėmimo laikotarpio politinės kasdienybės siekiai ir peripetijos.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo istorija – įdomi daugeliu požiūrių. Esminis dalykas – ne tiek politinės batalijos, politinių jėgų ir asmenybių siekiai, kiek tai, kad didžiulė konfrontacija mūsų šalį galų gale atvedė į sutarimą. Besibaigiant Konstitucijos rengimo procesui iš dviejų projektų – vieno palaikomo naujos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo daugumos, kito – Sąjūdžio deputatų pavyko parengti kompromisinį tekstą ir jį pateikti tautos referendumui. Lietuviška istorija idealiai atitinka visus Konstitucijos kūrimo klasikinės dramos, pirmąsį suvaidintą 1787 m. Filadelfijos konstituciniame kongrese, kanonus. Tos dramos pirmas veiksmas – stiprios sąjungos siūlymai, antrasis – siekiančių išsaugoti valstijų savarankiškumą projektų pateikimas ir trečiasis – kompromiso suradimas. Aistringiausios diskusijos, iki galo nebuvo aišku, ar pavyks rasti bendrą kalbą. Tai gyvos Konstitucijos kūrimo kelias, tokios Konstitucijos – gyvybingiausios. Lietuviškas kelias – nors po daugiau kaip 200 metų – irgi panašus: iš pradžių vieno modelio rengimas, paskui – kito modelio atsiradimas, jų susidūrimas ir atomazga – kompromisinis sprendimas. Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo deputatų sutarimas parengti ir pateikti tautai balsuoti su Seimo rinkimais už bendrą Konstitucijos projektą – pavyzdys, kaip prireikus galima rasti tautai naudingą sprendimą. Konfrontacija reikalinga idėjų patikrinimui. Tik laiku reikia sustoti ir dvi tėkmes nukreipti į vieną vagą.

Tai pirma konstitucinė sėkmė. Visų Konstitucija. Kita vertus – kaip ir visi kompromisai – tam tikras neišbaigtumas, modelio negrynumas. Valdžios organizacija tada kėlė daug ginčų. Ir dabar keltų. Kitoks mąstymas reikalingas, politikai panašūs į vairuotojus, kurie sėda prie vairo nesuvokdami nei mašinos valdymo, nei kelio ženklų...

VI. Konstitucinio Teismo vykdoma konstitucinė kontrolė, platūs pagrindinių teisių katalogai, atvirumas tarptautinei teisei... Tai šiuolaikinio konstitucionalizmo bruožai. Teisinėje literatūroje pabrėžiama įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo kontrolės

reikšmė. Būtent šis naujasis valdžios galių ribojimo sistemos elementas pačią Konstituciją iš „politinės teisės“ paverė pačia tikriausia normine teise, atskleidė Konstitucijos – tiesiogiai taikomos aukščiausiosios teisės potencialą. Visa tai randame ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.

Konstitucija, kad atliktų jai skirtas misijas, turi įsitvirtinti visuomenėje. Veik trisdešimt metų Lietuva gyvena vadovaudamasi šia Konstitucija. Galima kalbėti apie mūsų demokratijos nebrandumą, trapumą, paviršutiniškumą, galima matyti daugybę pilietinės visuomenės silpnybių. Visa tai tiesa. Bet tiesa ir tai, kad apie Konstituciją statomas pastatas – stovi. Ir tai yra svarbiausia. Regis, jau galima rimtai kalbėti apie tikros konstitucinės demokratijos tradicijos formavimąsi.

Valstybės gyvenime tradicijai tenka ypatinga vieta. Tradicija reiškia, kad nebereikia konkrečios tiesos įrodinėti kiekviena proga, kad konstitucinės vertybės suvokiamos kaip savaime suprantamos. Tradicijos ženklas politiniu požiūriu – konstitucinių taisyklių laikymasis suvokiamas kaip kažkas savaime suprantama. Teisiniu požiūriu tradicijos pradžia žymi kitos kartos teisiniai ginčai. Kai jau nebesiginčijama dėl būtinumo laikytis pagrindinių taisyklių, bet diskutuojama dėl jų turinio aiškinimo. Taip pat turime nepamiršti vis didėjančios Konstitucijos reikšmės suvokimo visuomenės teisinėje sąmonėje (kurios bendras lygmuo, deja, ne itin aukštas).

Tai pats konstitucinės sistemos gyvavimo faktas – jau pasiekimas. Toks tęstinumas – konstitucinės sistemos stiprumo ženklas... Besibaigiantis trečias Konstitucijos gyvavimo dešimtmetis reiškia ne vien tai, kad pasiekti konstitucinio reguliavimo tvermės rekordai. Jis reiškia rimtą paraišką į aiškiai apibrėžtos ir gyvybingos konstitucinės sistemos įsitvirtinimą.

VII. Į Konstituciją galima žvelgti įvairiais aspektais, jos samprata jungia įvairius elementus. Tie elementai parodo esmines Konstitucijos charakteristikas, jos daugiareikšmiškumą. 2019 m. išleistoje monografijoje „Konstituciniai ginčai“² daroma išvada, kad galima išskirti tokius pagrindinius Konstitucijos sampratos elementus:

- Konstitucija kaip steigiamojo pobūdžio tautos aktas ir visuomenės sutartis;
- Konstitucijos substantyvumas ir anitimažoritarinis pobūdis;
- Konstitucija kaip aukščiausioji teisė ir teisinės sistemos branduolys;
- Konstitucijos vientisumas ir tiesioginis taikymas;
- Konstitucijos stabilumas ir gyvybingumas (gyvoji arba jurisprudencinė Konstitucija).

Manau, kad šie ir kiti bruožai parodo Konstitucijos reikšmę. Nesiekiu išnagrinėti visų šių elementų, aptarsiu tik kai kuriuos, tik iš dalies laikydamasis minėtos schemas, kurie ir padės išryškinti, ko verta mūsų Konstitucija.

VIII. Konstitucija – steigiamasis aktas, steigiančioji teisė. Tauta, priimdama Konstituciją, įtvirtina naujus valstybiškai organizuotos bendruomenės gyvenimo pagrindus. Valstybė – teisinis kūrinys. Būtent teisės (pirmiausia – Konstitucijos) dėka žmonės virsta piliečiais, žemės dalis – valstybės teritorija, vienu žmonių vadovavimas

² *Konstituciniai ginčai*, Vilnius: MRU, 2019.

kitiems – valstybės valdžios įgyvendinimo santykiais. Valstybiškai organizuotos bendruomenės gyvenimo pagrindų įtvirtinimas įprasmina Konstituciją.

Konstitucijos, kaip steigiančiosios teisės, kūrėjas – tauta, priimdama Konstituciją, ji priima sprendimą gyventi kaip valstybiškai organizuota bendruomenė, laikantis aiškiai apibrėžtų bendro gyvenimo pagrindų. Konstitucija tautos gyvenimui suteikia aiškas teisinės formas. Joje nustatomi valstybės santvarkos, valstybės valdžios santykių su piliečiais pagrindai.

Konstitucija, kaip steigiančioji teisė, visados reiškia naujos teisinės tvarkos sukūrimą (kartu – ir perėjimą į ją). Konstitucijoje įtvirtinami naujo nacionalinio teisinio reguliavimo pradai, būsimosios teisės turinys ir jos kūrimo keliai bei procedūros. Konstitucijai tenka pirminės teisės vaidmuo, ta pirminė teisė nulemia visų jos įsteigtųjų valdžių teisėkūrą ir teisinę praktiką, visi kiti teisinio reguliavimo klodai yra tik išvestinis teisinis reguliavimas, kurio teisiškumas ir galiojimas grindžiamas pirmine teise. Steigiamoji Konstitucijos funkcija – esminė, išskirianti Konstituciją iš bendros teisinio reguliavimo masės.

Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtino valstybės valdžios institucijų sistemą. Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, teismai. Naujovė – Konstitucinis Teismas – tai ypatinga valstybės valdžios institucija, turinti įgaliojimus šalinti iš Lietuvos teisės sistemos įstatymus ir kitus Seimo priimtus aktus, taip pat Vyriausybės ir Respublikos Prezidento aktus, kurie prieštarauja Konstitucijai. Šio teismo aktuose (nutarimuose, išvadose, sprendimuose) pateikta Konstitucijos nuostatų samprata daro didžiulę įtaką teisėkūrai ir teisės taikymui, visi privalo laikytis konstitucinėje jurisprudencijoje suformuotos konstitucinių nuostatų ir principų sampratos.

Ne mažiau svarbi Konstitucijos teksto dalis skirta asmens teisėms ir laisvėms. Jų užtikrinimas ir apsauga – valstybės institucijoms tenkantis uždavinys.

IX. Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, – teisės pagrindų pagrindas, visa teisinė sistema, kuriama remiantis Konstitucija (žemesnė teisė kuriama jos pagrindu ir negali jai prieštarauti).

Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, yra „visų kitų teisės aktų teisiškumo ir legitimumo matas“. Teisei reikia atskaitos taško. Kitaip teisiškumas bus paprasčiausiai tapatinamas su bet koku teisės aktu su jame įtvirtintu reguliavimu. O tie aktai kartais vienas kitam prieštarauja, paneigia vienas kitą. Todėl sąmoningas nacionalinės teisės kūrimas galimas tik pagal Konstituciją. Konstitucija yra vienintelis nacionalinis teisės centras, reguliuojantis svarbiausius santykius valstybiškai organizuotoje visuomenėje. Apie šį centrą formuojama teisės sistema. Konstitucijoje, kaip aukščiausiojoje teisėje, išreiškiami pagrindiniai tautos siekiai, principai ir vertybės, įskaitant teisės viršenybę ir žmogaus teises.

Konstitucinėje jurisprudencijoje pažymėta, kad mūsų konstitucinėje sistemoje įtvirtintos universalios, nekvestionuojamos demokratinės vertybės, būdingos Vakarų teisės tradicijai: suvereniteto priklausymas tautai, demokratija, žmogaus teisių ir laisvių pripažinimas bei jų gerbimas, pagarba teisei ir teisės viešpatavimas, valdžios galių ribojimas, valdžios įstaigų priedermė tarnauti žmonėms ir atsakomybė visuomenei,

pilietiškumas, teisingumas, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiai³.

X. Konstitucijos 18 str. skelbia žmogaus teisių ir laisvių prigimtinį pobūdį. Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne. Šias teises turi kiekvienas žmogus. Konstitucinis žmogaus teisių ir laisvių prigimtinių pobūdžio pripažinimas suponuoja tai, kad negali būti nustatyta tokia šių teisių ir laisvių įgyvendinimo tvarka, kad jų įgyvendinimas priklausytų nuo teise nepagrįstų valstybės institucijų, pareigūnų ar kitų asmenų sprendimų. Konstitucijoje įtvirtinta asmens teisių ir laisvių samprata, šių teisių ir laisvių katalogas, teisių ir laisvių ribos, jų apsaugos mechanizmas daro didžiulę įtaką realiai asmens teisių ir laisvių apsaugos būklei.

Kartu prisimintina, kad Konstitucija – valstybės valdžią ribojanti teisė. Ji nustato valstybės valdžios institucijų sistemą, valdžios institucijų funkcijas ir įgaliojimus, tarpusavio sąveikos pagrindus. Visos šios institucijos gali veikti tik suteiktų įgaliojimų ribose. Konstitucija yra ir asmens teisių bei laisvių saugotoja. Ji fiksuoja asmens konstitucinį statusą, joje įtvirtintas asmeniui priklausančių teisių ir laisvių gynimo mechanizmas. Valdžios ribojimas, asmens teisių ir laisvių užtikrinimas – du vienas su kitu susiję konstitucionalizmo doktrinos, aiškinančios Konstitucijos būtinumą, pagrindai.

Pabrėžiama, kad Konstitucija yra antimažoritarinis aktas. Jis užtikrina asmens konstitucines teises ir laisves, kurios negali priklausyti nuo daugumos sprendimų. Kartu jis yra ir mažumos teisių bei laisvių apsaugos garantas. Konstitucija, kaip antimažoritarinis aktas, ypač svarbi laiduojant konstitucinę demokratiją, kuri jungia demokratinį sprendimų priėmimą daugumos balsais, tačiau visais atvejais gerbiant asmens, mažumos teises.

XI. Įvairios nacionalinės teisės šakos (baudžiamoji, civilinė, administracinė ir t. t.), taip pat teisės normų taikymo praktika ir net teisės mokslas patiria vis didesnį Konstitucijos, jos vertybių poveikį. Konstitucija vis labiau persmelkia visą teisinį gyvenimą. Šį reiškinį galėtume įvardyti kaip teisės konstitucionalizaciją. Konstitucinis pagrindinių asmens teisių ir laisvių įtvirtinimas, tiesioginis Konstitucijos taikymas, konstitucinės kontrolės institucijų atsiradimas ir aktyvi jų veikla, galimybė ginti savo teises remiantis Konstitucija daro pagrindinį šalies įstatymą realiu teisinio gyvenimo centru.

Šiandien į visą nacionalinę teisę žvelgiama per jos konstitucingumo prizmę. Tai – viena iš teisės konstitucionalizacijos, kaip universalios tendencijos, prielaidų, kartu ir

³ Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarime konstatuota, kad Konstitucijos 1 str. yra įtvirtintos pamatinės konstitucinės vertybės – valstybės nepriklausomybė, demokratija ir respublika; jos yra neatskiriamai tarpusavyje susijusios ir sudaro Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą, todėl jokiais aplinkybėmis negali būti paneigtos. Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinių pobūdžio pripažinimo principas taip pat laikytinas pamatine konstitucine vertybe, neatskiriamai susijusia su Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą sudarančiomis konstitucinėmis vertybėmis – valstybės nepriklausomybe, demokratija ir respublika; prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis taip pat negali būti paneigtas.

aprašų. Ordinarinė teisė turi būti konstituciškai pagrindžiama, jos legitimumą ir galiojimą turi būti įmanoma verifikuoti remiantis Konstitucija.

Norėčiau pastebėti, jog Konstitucinio Teismo veikla užtikrinant Konstitucijos apsaugą yra svarbiausias argumentas kalbant apie „veikiančios“ Konstitucijos įsivyravimą. Konstitucinių teisių apsauga, darnaus valstybės valdžios institucijų funkcionavimo užtikrinimas – Konstitucinio Teismo funkcijos, kurių įgyvendinimas skatina teisės sistemos „konstitucionalizaciją“. Ypač šiuo požiūriu svarbi Konstitucinio Teismo nutarimuose formuluojama konstitucinė doktrina, kuri daro poveikį teisės mokslui, viena ar kita linkme nukreipia teisėkūros subjektus, daro įtaką ir teisės įgyvendinimo praktikai. Palaipsniui stiprėjanti teisės konstitucionalizacija darosi vis aiškesne teisine realybe, formuojasi teisininkų karta, teisę suvokianti kaip tikrą teisinį gyvenimo centrą.

XII. Konstitucijos 6 str. 1 d. skelbia, kad Konstitucija yra „vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas“. Konstitucijos vientisumas reiškia, kad Konstitucija, kaip aukščiausioji teisė, yra vieninga ir darni sistema. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos nuostatos, be kita ko, principai ir normos, yra susijusios ir sudaro vieną darnią sistemą; kitaip tariant, Konstitucijos nuostatos yra tarp savęs suderintos ir sudaro vientisą visumą, kad Konstitucijoje įsitvirtintų vertybių darna bei pusiausvyra. Konstitucijos tiesioginio taikymo principas reiškia, kad, išskyrus atvejus, kai Konstitucijoje daromos tiesioginės nuorodos, kad tam tikrus santykius dar turi reguliuoti įstatymai, nei asmeniui, siekiančiam įgyvendinti Konstitucijoje įtvirtintas teises, nereikia, kad būtų išleistas atskiras įstatymas ar kitas teisės aktas, kuris sudarytų papildomas teises prielaidas šiomis teisėmis pasinaudoti, nei kiti subjektai negali kliudyti tokiam asmeniui šiomis teisėmis pasinaudoti, motyvuodami tuo, kad toks papildomas teisinis reguliavimas yra reikalingas.

XIII. Konstitucija, kaip „gyva“ jurisprudencinė teisė. Kalbėsime apie Konstitucijos oficialų aiškinimą Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Užtenka palyginti Lietuvos Respublikos Konstitucijos sampratą 1992 ir 2020 metais. Pats konstitucinis tekstas nedaug pasikeitęs. Tačiau jo prasmės suvokimo požiūriu – pasikeitimų daugybė. 1992 m. konstitucinės nuostatos buvo vien vertybių ir veikimo standartų išdėstymas, savotiškas būsimo teisinio aiškinimo stuburas, o dabar jis apaugęs nemenkais jį aiškinančios konstitucinės jurisprudencijos klodais.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuluotoje oficialioje konstitucinėje doktrinoje yra išaiškinta daugybė Konstitucijos principų bei normų, atskleista įvairių konstitucinių nuostatų tarpusavio sąsaja, jų turinio santykis, konstitucinių vertybių pusiausvyra, konstitucinio teisinio reguliavimo, kaip vienos visumos, esmė. Tirdamas teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, Konstitucinis Teismas plėtojo savo ankstesniuose aktuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, atskleidė naujus konstitucinio reguliavimo aspektus.

Konstitucinis Teismas viename iš savo nutarimų yra pažymėjęs, kad oficialiosios konstitucinės doktrinos aiškinimas ir plėtojimas:

- leidžia atskleisti giluminį Konstitucijos potencialą nekeičiant jos teksto ir šiuo atžvilgiu pritaikyti Konstituciją prie socialinio gyvenimo pokyčių, nuolat kintančių visuomenės ir valstybės gyvenimo sąlygų;
- užtikrinti Konstitucijos, kaip visuomenės ir valstybės gyvenimo teisinio pagrindo, gyvybingumą;
- oficialiosios konstitucinės doktrinos formavimas ir plėtojimas – konstitucinės justicijos funkcija;
- aiškinant ir plėtojant oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas skatinama nedaryti intervencijos į Konstitucijos tekstą tada, kai tokia intervencija nėra teisiškai būtina;
- taip prisidedama prie Konstitucijos teksto, kartu ir konstitucinės santvarkos, stabilumo užtikrinimo.

XIV. Konstitucijoms būdingas stabilumas. Kita vertus, tai nereiškia jos pokyčių, kuriuos lemia visuomenės gyvenimo pasikeitimai. Kai kurias problemas galima išspręsti plėtojant oficialiąją konstitucinę doktriną, kitais atvejais tenka imtis konstitucinio teksto pataisų.

Žinoma, per šį laiką daug kartų sulaukta siūlymų keisti Konstituciją. Konstitucijos tekstas koreguotas. Ne pataisų skaičius svarbu. Svarbu pataisų prasmingumas. Svarbu išvengti vienadienio politinio intereso pavertimo konstitucinės rekonstrukcijos idėja. Nuo Konstitucijos 47 str. pataisų 1996-aisiais iki 2019 m. pakeistų Konstitucijos 106 ir 107 str. mūsų konstitucinės pataisos buvo susijusios su eurointegracija, valstybės institucijų, savivaldos reguliavimo korekcijomis, individualaus konstitucinio skundo atsiradimu. Tai tikrai nevienadieniai klausimai.

Nuolatos siūloma peržiūrėti Konstituciją. Ypač prieš rinkimus. Tokių siūlymų nereikėtų pernelyg sureikšminti. Dauguma jų ir lieka siūlymais, kvietimu diskusijai. O priimti Konstitucijos pataisas nereikia skubėti. Jos daromos, tik jei tai objektyviai būtina, teisiškai neišvengiama.

Ypač svarbu, kad susiformuotų konstitucinio gyvenimo tradicija, pagarbus požiūris į Konstituciją. Tradicija reiškia to, kas pradėta, tęsimą. Sistemos gerinimą, bet ne išardymą ir naujos sistemos kūrimą. Tradicija ir dinamika gali puikiai sugyventi. Konstitucinė sistema – principų ir normų sistema, taikoma besikeičiančioje tikrovėje. Ir besikeičiančioje visuomenėje vienais atvejais užteks plėtoti oficialų Konstitucijos teksto nuostatų aiškinimą, kitais – teks imtis išimtinio veiksmo, t. y. daryti Konstitucijos pataisas.

XV. Konstitucijos priėmimas, naujų institucijų sistemos sukūrimas, teisinė reforma, konstitucingumo kontrolės įtvirtinimas buvo tik pirmi žingsniai. Konstitucinė sistema veikia. Ir tai, kad ji įveikė iškilusius iššūkius (kurių pasirodė esant daug daugiau, nei iš

karto manyta), patvirtina mūsų konstitucinės sistemos tvirtumą. Akivaizdu, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija – visuomenę telkiantis institutas, sudarantis prielaidas visuomenės santarvei.

Norėčiau pakartoti, kad Konstitucija – pagrindinės, svarbiausios valstybiškai organizuotos bendruomenės bendro gyvenimo taisyklės, aukščiausios teisinės galios, nustatančios valdžios įgaliojimus ir jų ribas ir skirtos apsaugoti piliečių (kartu ir visų gyvenančių valstybėje) teises bei laisves. Tokia konstitucinio reguliavimo prasmė.

Visuomenė tai suvokia. Ir vystymosi kryptis aiški, leidžianti ir toliau likti atsargiais optimistais. Kartu turime suprasti, kad praeities relikto ir konstitucinio mąstymo susidūrimai irgi neišvengiami. Teise grindžiamą civilizaciją nuo teisinės „barbarybės“ skiria tik vienas žingsnis, konstitucionalizmo įtvirtinimo kelias yra ilgas ir nelengvas. Gaila, kad po beveik trijų dešimtmečių ne tik dalis visuomenės, bet ir ne vienas politinio elito atstovas nesupranta, kad teisės (visų pirma išreikštos Konstitucijoje) viršenybė būtina užtikrinti visose visuomenės gyvenimo srityse, kad jos pažeidimų negalima pateisinti „kilniausiais“ tikslais, kad teisės reikalavimai visiems (ir ne tik kitiems) privalomi ir kad teisinėje valstybėje valdžios galias riboja Konstitucija. Kitaip ne valdžia tarnaus žmonėms, bet žmonės – valdžiai.

Teisinės kultūros formavimas – pirmaeilis dalykas. Teisė be teisinės kultūros nieko neverta. Be jos – didelė tikimybė, kad nuosekliausiai išguldyti teisės aktų tekstai liks tik tekstai, neįgyvendinti ar iš dalies įgyvendinti. Pažymėtina, kad teisinė kultūra – ne kažkas duota iš karto ir visiems laikams. Tai ilgas ir nuolatinis tų pačių pamokų kartojimas, tik kiekvieną kartą vis aukštesniu lygmeniu. Tai tarsi ėjimas žingsnis po žingsnio visuomenės gyvenime plečiant teisės ribas santykyje su neteise.